

DR. HABIL. DOMONKOS ENDRE
mb. tanszékvezető, tudományos főmunkatárs, Budapesti Gazdasági Egyetem
Külkereskedelmi Kar Nemzetközi és Európa-tanulmányok Intézeti Tanszék,
Domonkos.Endre@uni-bge.hu

AZ IPARI RECESSZIÓ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN (1929–1933)

THE CONSEQUENCES OF INDUSTRIAL RECESSION IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE (1929–1933)

ABSTRACT

The world economic crisis, which started in the field of agriculture in Central and Eastern Europe had profound impacts on the industry as well. Because most of countries in the region were specialized in exporting agricultural products, the consequences of industrial recession were completely different in Central and Eastern Europe.

The objective of my essay is to evaluate the effects of economic crisis in the industry of seven Central and Eastern European countries (Austria, Czechoslovakia, Poland, Hungary, Romania, Bulgaria and Yugoslavia). As a consequence of developed export and industrial capacities the industrial recession was severe in Austria and in Czechoslovakia, while its impacts were limited in the Balkan countries. Because of limited extent I wouldn't like to deal with the crisis management measures, which were introduced in Central and Eastern Europe.

Kulcsszavak: gazdaságtörténet, világgazdasági válság, ipari recesszió, nehéz- és könnyűipar, Közép- és Kelet-Európa

Key notes: economic history, world economic crisis, industrial recession, heavy and light industry, Central and Eastern Europe

1. Bevezetés

Az 1929-ben kezdődött és 1933-ig tartó globális méretű recesszió először az agrárágazat területén bontakozott ki, de hatásai értelemszerűen áterjedtek az iparra is. Mivel a régió államai túlnyomórészt mezőgazdasági termékek exportjára szakosodtak, ezért az ipari válság következményei jóval differenciáltabban érvényesültek az egyes közép- és kelet-európai országok esetében.

Tanulmányom célja az 1929–1933 közötti világgazdasági válság 7 kelet-közép-európai ország (Ausztria, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia, Bulgária és Jugoszlávia) iparára gyakorolt hatásainak bemutatása. A témakör vizsgálata során különbséget kell tenni a térség agráripari és iparosodott országai között. A válság azokat az országokat érintette a legerőteljesebben, ahol az ipari kapacitások fejlettebbek voltak és nemzetgazdaságuk külföldi exportpiacokkal kapcsolódtak össze. Miközben az ipari válság pusztító következményekkel járt Csehszlovákiában és Ausztriában, addig az iparosodás kezdetleges szintjén álló Balkán államaiban hatásai csak késleltetetten érvényesültek és nem került sor elhúzódó recesszióra. Terjedelmi korlátok miatt előadásomban nem kívánok foglalkozni Közép- és Kelet-Európában bevezetett gazdasági válságkezelést szolgáló intézkedésekkel.

2. Az ipari válság és következményei Közép- és Kelet-Európa országaiban

A térség államai közül az ipari válság – a nemzetgazdaság exportra utaltsága és fejlett ipari kapacitása miatt – Csehszlovákiát és Ausztriát érintette a legerőteljesebben. Csehszlovákiában a gazdasági recesszió elhúzódott és az ország lassabban jutott túl a válság által okozott megrázkódtatásokon, mint a többi közép és kelet-európai állam. Ennek oka, hogy az ország nemzeti termékeinek közel 30%-át export útján értékesítette, melyet a közép- és kelet-európai országok vették át.¹ A gazdasági válság hatására azonban ezen országok – hazai piacaik védelme érdekében – protekcionista intézkedéseket vezettek be és autarkióra törekedtek. Mivel a szláv állam nemzetgazdasága döntően exporttevékenységre épült, ezért óriási veszteséget jelentett a hagyományos felvevőpiacok elvesztése. Ezt jól mutatja, hogy az ország exportja 1932-re az 1929. évi szint egyharmadát tette ki és 1937-ben is csak mindössze a válság előtti év kétharmadát érte el.²

A nehézipar általános hanyatlását, a beruházások leállását fokozta az exportra termelő fogyasztási iparok erősödő válsága. Összességében a csehszlovák ipar termelése a mélypontra legalább 35%-kal maradt el az 1929. évi szinthez képest. Ezen belül a széntermelés egyharmadnyi, a kocszgyártás 60%-os, a nyersvas- és acéltermelés 60–65%-os visszaesését regisztrálták. A nehéziparon belül az autógyártást is érzékenyen érintette a külpiaci lehetőségek megszűnése. Míg 1929-ben 18 ezer, addig öt évvel később csak kétezer személygépkocsit gyártottak az országban. A fogyasztási iparágak közül a textilipar termelése 40%-kal, az üvegiparé pedig 70%-kal esett vissza.³ Különösen súlyos problémát jelentett, hogy a munkanélküliek száma az 1928. évi 38 600 főhöz képest 1933-ra 738 000 főre emelkedett és az állástalanok aránya még 1937-ben (több mint 408 000 fő) is magas maradt.⁴

Az osztrák ipar szerkezeti problémái (egykori Monarchia, mint gazdasági egység felbomlásából származó hátrányok, az alapvető energiahordozók hiánya miatt nyersanyag-behozatalra való rászorultság és értékesítési piacok szűkössége) igazán a világgazdasági válság során mutatkoztak meg. Az alpesi országban 1929 és 1933 között az ipari termelés 37,8%-kal esett vissza. Az Osztrák Köztársaságban a legnagyobb visszaesést szenvedő nehézipari, gépipari ágazatok helyzete volt a legválságosabb. A vasérc-termelés 19,3 millió mázsáról 3,1 millió mázsára csökkent. Az öntöttvas-gyártás gyakorlatilag teljesen megszűnt, a nyersvas-termelés 437 ezer tonnáról 87 ezer tonnára zuhant. Az acéltermelés a válság éveiben az 1929. évi szint egyharmadát tette ki.⁵

1. táblázat: Az ipari termelés indexe iparáganként Ausztriában 1929–1937 (1913 = 100%)

Év	Bányászat, olajipar és mágnezit-gyártás	Porcelán-gyártás	Vas-kohászat	Vas- és fémfel-dolgozó ipar	Fa-kitermelés	Papíripar	Vegyipar	Bőr, textil- és ruhaipar	Élelmiszer-ipar	Ipari termelés összesen
1929	109,7	78,0	87,7	89,1	233,3	133,8	154,4	89,6	90,6	98,0
1933	74,2	34,5	31,7	30,6	128,1	118,3	123,4	70,3	66,9	60,9
1937	103,2	45,1	84,2	60,6	161,6	144,3	112,4	104,9	62,2	77,0

Forrás: Bachinger, Karl (1987): Österreich von 1918 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilja M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 543 old.

Csehszlovákiához hasonlóan Ausztriában is az iparcikkeket importáló országok által a válság hatására bevezetett, behozatalt korlátozó intézkedések jelentettek alapvető problémát, mivel az osztrák könnyűipari ágak elvesztették korábbi piacaik nagy részét. A térség agrár- és agráripari országaihoz képest ezért jóval nagyobb méretet öltött a könnyűipari ágazatok termelésének csökkenése. A pamutfonal-termelés esetében 25%-os, a papírgyártás területén pedig 15%-os visszaesést regisztráltak a válságot megelőző utolsó évhez képest.⁶

A termelési javakat és fegyártmányokat előállító iparágak forgalma több mint 40%-kal, a fogyasztási iparcikkek forgalma pedig 20–25%-kal csökkent. Annak ellenére, hogy a 30-as évek végén egyes iparágak (gépipar és fegyvergyártás, valamint vegyipar) profitáltak az európai fegyverkezés által ösztönzött konjunktúrából, az ipari termelés volumene még a gazdasági növekedés szempontjából legkedvezőbb 1937-es esztendőben is 21,4%-kal maradt el az 1929-es szinthez képest. A válság általános kísérőjelensége volt a munkanélküliek számának gyors növekedése. Megjegyzendő, hogy a két világháború között még a gazdasági konjunktúra időszakában 1923 és 1929 között is magas, mintegy 9,1%-os volt a munkanélküliségi ráta, amely a recesszió hatására 1933-ban 25,9%-ra emelkedett. Az állástalanok száma még 1937-ben is 464 000 főt tett ki. Rendkívül magas volt a munkanélküliség a válság által sújtott vas- és fémiparban, csakúgy mint a bányászatban, ahol a munkanélküliségi ráta meghaladta a 40%-ot.⁷

Az osztrák ipar talpra állását hátráltatta, hogy a belső piac érdemben nem bővült, és az export a Duna-völgyi országok irányába tovább csökkent. Az alpesi ország gazdasága ezért csak 1938 után jutott túl a globális recesszió által okozott megrázkódtatásokon.

A közép-kelet-európai térség agráripari országai közül Lengyelországban is súlyos következményekkel járt a gazdasági válság. Az ipari válság a lengyel államban 1929 őszen kezdődött és mélypontját 1932-ben érte el. A lengyel ipar 1932-ben az 1928. évi termelésének mindössze 57%-át állította elő. Leginkább a termelési eszközök gyártása esett vissza. A válság mélységét mutatta, hogy a lengyel nemzetgazdaságban kulcságazat szerepét játszó szénbányászatot nemzetközileg kedvezőtlen piaci hatások érték. A válságot megelőző időszakban 47 millió tonnát termeltek, 1933-ban pedig már alig 26 milliót. A vasérc-termelés a mélyponton régi termelési értékének 12%-át adta, az acéltermelés alig 37%-ot ért el. A fogyasztási iparágak visszaesése azonban jóval mérsékeltebb volt.⁸

A Lengyel Köztársaságban is súlyos gazdasági és társadalmi problémaként jelentkezett a munkanélküliek igen magas száma. A munkanélküliség 1933-ban elérte a 940 000-et és 1935-ben még mindig 830 000 fő volt állástalan. 1930 és 1935 között az országban működő üzemek száma 12 700-ról 9600-ra csökkent. A válság éveit több mint 3000 vállalkozás ment tönkre.⁹

A lengyel ipari recesszió elhúzódása azzal magyarázható, hogy a számbeli túlsúlyban lévő falusi kistermelők iparcikkigénye a válság hatására jelentősen csökkent az ipari termékek felvevőpiaca. A lengyel ipar termelése fokozottabban a városi népességre lett utalva, emiatt a kereslet nagyon beszűkült. A válságból való kilábalás – összehasonlítva a térség többi hasonló gazdasági fejlettségű agráripari országával – lényegesen lassúbb volt. 1935-ben az ipar teljesítménye az 1928. évi szintnek alig háromnegyedét tette ki.¹⁰ Az ipari termelés Lengyelországban csak 1937-ben érte el a válság előtti szintet.

Magyarországon az ipari válság hatásai szelektíven érvényesültek. A legnagyobb mérvű termelés-visszaesés a termelési eszközöket előállító iparágakban következett be. Ide tartozott a vas- és fémipar, a gépgyártás, az építőanyag-ipar és a faipar. Ezen iparágak főleg az értékesítési piacok hiányától szenvedtek. Mivel ezen ágazatok többségét vámokkal védték, ezért a problémaáthidalás eszközeként alkalmazott ármegállapodások eredményeként magas árakat állapítottak meg a legtöbb vas és fémgyártmány esetében. A relatíve magas árak végül eladhatatlan készletek felhalmozódásához vezettek. 1932-re a vas- és fémipar, az építőanyag-ipar és a gépgyártás együttes termelése a válság előtti szint 52%-ra zuhant.¹¹ Ezen belül a gépgyártás 45%-ra, a nyersvas terme-

lés 10%-ra, a vasérctermelés 20%-ra esett vissza.¹² A széntermelés viszont alig csökkent, mivel egy 1930-ban elfogadott kormányrendelet – az állami hivatalok után – az önkormányzatoknál is kötelezővé tette a hazai fűtőanyag alkalmazását. 1931-ben a külföldi szén behozatalát a kereskedelmi minisztérium engedélyéhez kötötték, és csak annak engedélyezték az importot, aki a külföldi szén vásárlásával egyidejűleg legalább kétszer annyi hazai szenet is vett. Ezzel az intézkedéssel néhány különleges kokszfajtától eltekintve megszűnt a szénbehozatal (1929-ben a szénimport még 1,9 millió tonna volt, 1933-ban csak 0,3 millió tonna). Ugyanakkor a bevezetett intézkedések ellenére a bányászat egyéb ágainak termelése a korábbi szint töredékére esett vissza. A bányászat újbóli fellendülésére csak az 1930-as évek közepétől kezdődött meg. Ebben az időszakban egyre gyorsuló ütemben növekedett azon nyersanyagok kitermelése (vasérc, bauxit, kőolaj és színesfémek), amelyek közvetlen kapcsolatban álltak a meginduló háborús készülődéssel, és a fellendülő hadiipar nyersanyagbázisát alkották.¹³

A gyáripar termelésében 1931–1932 volt a válság kritikus időszaka. Változatlan áron számolva az ipari termelés 1932-ben érte el a mélypontot, 1929-hez viszonyítva az egész gyáripar termelése ekkor nem érte el a 76%-ot. Míg azonban a gépgyártás 47,7%-on állt (1933-ra ez 45%-ra csökkent tovább), az építőanyag-ipar termelése 52,2, a faiparé 51,8%-ot tett ki, addig a könnyűipari ágazatok közül a textilipar termelése 1932-re csak 3,3%-kal, a vegyiparé pedig 8,2–8,7%-kal csökkent, a bőriparé viszont 4%-kal, a papíriparé pedig még erősebben, 11-18%-kal nőtt. Az élelmiszeriparban, a ruházati és nyomdaiparban viszont a beruházási javakat gyártó iparágakhoz képest kisebb volt a termelés visszaesésének mértéke. Ezek termelése a mélyponton, 1932-ben is 70–82% körül mozgott.¹⁴

2. táblázat: A magyar bányászat termelése (az adatok vagonban, 1 vagon = 10 tonna)

Megnevezés	1929	1932	1934	1936	1938
Barnaszén	704 390	593 127	619 909	710 500	774 604
Feketeszén	82 541	89 481	75 626	82 684	103 508
Vasérc	25 171	5 286	6 887	27 967	30 329
Bauxit	38 915	11 156	18 499	32 909	52 354
Mangánérc	2 217	150	1	2 732	2 255
Rézérc	422	309	314	106	7 183
Nyersvas	36 800	6 628	14 022	30 629	33 519
Kőolaj	–	–	–	–	4 323
Földgáz (ezer m ³)		1 582	2 404	2 734	7 512

Forrás: Honvári János (2005): Magyarország gazdaságtörténete Trianontól a rendszerváltásig. Aula Kiadó. Budapest. 66. old.

A könnyűipari ágazatok termelése azonban – a kisebb visszaesésektől eltekintve – a válság éveit is növekedett. A textilipar termelése 1934-ben az 1929. évének 136%-a, a bőriparé 125%-a a papíriparé 128,4%-a, s a vegyiparé is 111,8%-a volt. Az alábbi táblázat a könnyűipari ágazatok termelésének alakulását mutatja 1931 és 1935 közötti időszakban.¹⁵

3. táblázat: A könnyűipar termelési indexe Magyarországon 1931 és 1935 között (1929 = 100%)

Iparág	1931	1932	1933	1934	1935
Textilipar	97,1	96,7	118,2	136,0	143,9
Bőripar	104,2	100,5	105,5	125,0	138,4
Papíripar	111,3	118,8	111,5	128,4	137,6
Vegyipar	91,3	91,8	101,7	111,8	116,3

Forrás: Honvári János (2005): Magyarország gazdaságtörténete Trianontól a rendszerváltásig. Aula Kiadó. Budapest. 67. old.

A hazai könnyűipar, s ezen belül a textil- bőr és papíripar termelésének gyors ütemű növekedésében meghatározó szerepet játszottak a behozatali tilalmak és az 1925-ben bevezetett protekcionista védővámok. A külföldi textilipari termékek hazai piacról való kiszorítása a világgazdasági válság éveiben is tovább folyt. Jóllehet a fogyasztás erőteljesen csökkent, a behozatal visszaesése miatt a hazai termelés a 30-as években továbbra is töretlenül növekedett. A textiliparon belül csak a len-, kender- és jutaiparban következett be visszaesés, mert az iparág termékeit a mezőgazdaság használta, a válság miatt a kereslet ezen cikkek iránt jelentősen csökkent. A textiliparnak emellett nyersanyagproblémával kellett szembenéznie, amely főleg a tengerentúlról behozott gyapotra, gyapjúra és jutára vonatkozott. Az 1930-as években ezért kormányrendelet intézkedett a hazai, gyengébb minőségű gyapjú felhasználási arányának növeléséről. 1936-tól elrendelték, hogy a pamutszöveteket Olaszországból importált pamutpótló fonállal kell keverni. Hasonló tendencia érvényesült az egyéb fogyasztási cikkek piacán, mivel ezen a területen is eredményesen sikerült kiszorítani a külföldi termékeket (a nyomó- és írópapír, valamint a csomagoló- és lemezpapír esetében a szükségletek több mint 70%-át hazai termelésből biztosították).¹⁶

4. táblázat: A gyáripar termelése (1929 = 100%)

Iparág	1931	1932	1933	1934
Vas- és fémipar	72,0	59,2	59,3	78,0
Gépgyártás	61,5	47,7	45,0	61,0
Építőanyag-ipar	63,7	52,2	49,8	65,3
Faipar	61,2	51,8	55,8	70,0
Élelmezési ipar	83,3	77,4	79,0	82,3
Ruházati ipar	80,2	70,0	76,1	86,0
Nyomdaipar	89,3	82,0	82,0	85,0
Villamosenergia-termelés	104,5	98,5	104,5	105,0
A gyáripar bruttó termelése	83,4	75,9	88,1	91,2

Forrás: Gunst Péter (1996): Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989). Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 55. old.

A régió országaihoz hasonlóan Magyarországon is súlyos problémát jelentett a rendkívüli méretű munkanélküliség. A válság mélypontján, 1933-ban az ipari munkanélküliek száma megközelítette a 250 ezret, s több százezerre volt tehető az agrárágazatban állástalanok száma is.¹⁷

Egészeben véve a magyarországi ipar lényegesebben kisebb mértékben szenvedett a recesszió következtében, mint az agrárágazat. A mélypontot egyértelműen az 1932. év jelentette, ekkor az 1928-as szintnek csak 74%-át sikerült a magyar iparnak előállítani. A következő évben viszont közel 8%-kal nőtt a termelés. Amennyiben a termelés értékét vizsgáljuk, akkor jóval kedvezőtlenebb képet kapunk, mivel 1932-re csaknem 37%-kal csökkent az ipari termelési érték. Ugyanakkor hazánkban javította az ipar helyzetét, hogy a cserearányok az ágazat számára kedvezően változtak meg: az alapanyagok és a mezőgazdasági nyersanyagok is egyre olcsóbbá váltak.¹⁸

Teljesen eltérően érintette a világgazdasági válság a Balkán államait, mivel ezekben az országokban az ipari kapacitások jelentéktelenek voltak és az iparosodás is kezdetleges fejlettségi szinten állt. A hazai fogyasztás időleges visszaesését számos területen ellensúlyozta az iparcikkbehozatal korlátozása. Ennek ellenére Romániában jelentősebb ipari túltermelés és termeléseszköcsökkenés elsősorban a beruházási javakat előállító iparágakban következett be. A cementtermelés és az épületfaárak gyártása 40–50%-kal, a vasárak terme-

lése több mint egyharmaddal, a széntermelés pedig 37%-kal csökkent. A legtöbb ipari fogyasztási cikk termelése esetében viszont a visszaesés mértéke lényegesen kisebb volt (a papíripar termelése 10–17%-kal maradt el a válság előtti időszakhoz képest). Ugyanakkor a pamutipar termelése – az 1932. év kivételével, amikor a rossz termés miatt 25%-os csökkenést regisztráltak – 10–25%-kal emelkedett. A pamutiparhoz hasonlóan növekedett a bőrpar termelése.¹⁹ A mélyponton, 1932-ben a román ipar 42%-kal termelt kevesebbet, mint a csúcsevnek számító 1928-ban. Egyedül az olajtermelés volumene emelkedett töretlenül, 1933-ban már 7,3 millió tonnát bányásztak, amely 52%-os növekedést jelentett a válságévek előtti szinthez képest.²⁰ A román olajtermelés 1936-ban érte el a csúcspontját (8,7 millió tonna). 1938-ban viszont a hazai kereslet csökkenése és az olajkészletek kimerülése miatt a termelés 6,6 millió tonnára esett vissza.²¹ Ráadásul az olajárak zuhanása miatt az olajexportból származó bevételek az 1929. évi 9,6 milliárd lei helyett 1933-ra már csak 7,2 milliárd leit tettek ki.²²

A román ipar – a régió többi közép-kelet-európai országával szemben – gyorsabban túljutott a globális recesszió megrázkódtatásain. 1934 és 1938 között a nagyüzemi ipari termelés összértéke megkétszereződött, és 34,9 milliárd leiről 64 milliárd leire növekedett. A fémipar termelése folyamatos növekedést mutatott, csakúgy, mint a vasércbányászat és acélgyártás. A vasútikocsi-gyártás és a nehézipar által támasztott kereslet miatt bővült a szénbányászat termelése is, de volumene elmaradt az 1928. év szintjéhez képest.²³ A román ipar termelése 1928-hoz képest csupán mérsékelten, 11%-kal csökkent, és mindössze az 1932 évben maradt el az 1929-es szint mögött, míg az ezt követő években vagy azonos, vagy valamelyest magasabb szinten állt.²⁴

A romániaiéhoz hasonló helyzet figyelhető meg Jugoszláviában és Bulgáriában is. A Szerb–Horvát–Szlovén államban a recesszió hatásai csak késleltetetten érvényesültek. Ennek magyarázata, hogy az ipari túltermelés – a rendelkezésre álló szűk kapacitások miatt – a többi balkáni államhoz hasonlóan nem ölthetett akkora méretet. A visszaesés mélypontján (1932-ben) a jugoszláv ipar 17%-kal termelt kevesebbet, mint az 1920-as évek végén. A szén- és vasérctermelés csökkent ugyan, de a színesfémérc-kitermelés növekedése ezt ellensúlyozta. Az ipari beruházások 1933-ban már 10%-os növekedést mutattak.²⁵ A válságból való kilábalást a délszláv államban végül a német gazdaság délkelet-európai kapcsolatrendszerébe való betagozódás indította meg, növekedett a jugoszláv agrártermékek és nyersanyagok (színesfémek, bauxit) németországi exportjának lehetősége, amely szorosan összefüggött az egyre jobban fokozódó német háborús készülődéssel és fegyverkezési programmal.²⁶

Bulgáriában a gazdasági válság ipart érintő hatásai különböző mértékben érvényesültek. Míg egyes iparágak esetében a termelés visszaesett, addig más ágazatokban nemcsak a korábbi termelési szintet sikerült megtartani, hanem számos esetben volumennövelés következett be.

A bolgár szakirodalom szerint az első csoportba azok az iparágak tartoztak, amelyeknek belső piacát – a vámvédelmi intézkedések miatt – a hazai ipar birtokolta, és emiatt a terjeszkedés lehetősége gyakorlatilag megszűnt, míg a második csoportba azon ágazatok tartoztak, ahol még jelen voltak a külföldi versenytársak, amelyeket további vámszigorításokkal ki lehetett szorítani, így helyüket hazai termelők foglalhatták el. A régió többi országához hasonlóan a balkáni államban is meghatározó szerepet játszottak a protekcionista gazdaságpolitika jegyében bevezetett hazai piac védelmét szolgáló vámintézkedések, amelyeket 1932-től szigorú behozatali kvóták alkalmazásával egészítettek ki. Ez utóbbi hatásos eszköznek bizonyult az import visszaszorítására.²⁷

5. táblázat: Az ipari termelés indexe 6 kelet-európai országban 1929 és 1937 között (1932 = 100)

	Bulgária		Cseh-szlovákia		Magyarország		Lengyelország		Románia		Jugoszlávia	
	1929	1937	1929	1937	1929	1937	1929	1937	1929	1937	1929	1937
Ipari termelés átlag-indexe	157	150	122	160	166	171	112	144
Szén-bányászat	–	–	150	156	160	126
Olajki-termelés	–	–	–	–	–	–	121	90	66	97
Villamos-energia termelés	71	167	127	160	102	154	105	160	92	200	60	118
Acél-termelés	–	–	326	336	286	369	286	260	156	232	138	238
Cement-gyártás	109	111	117	117	205	200	285	364	149	218	115	93

Forrás: Radice, E. A. (1985): General Characteristics of the region. In: The Economic History of Eastern Europe 1919–1975 (Ed. M. C. Kaser–E. A. Radice). Vol. I. Clarendon Press. Oxford. 54. old.

3. Konklúzió

Égészében véve elmondható, hogy az ipari válság hatásai a közép-kelet-európai országokban – a fejlett országoktól eltérően – jóval differenciáltabban érvényesültek. A recesszió azon országok iparát érintette a legérzékenyebben, melyek fejlettebb ipari kapacitásokkal rendelkeztek és nemzetgazdaságuk exporttevékenységgel kapcsolódott össze. A térség országai közül a válság különösen pusztító hatású volt Ausztriában és Csehszlovákiában. Ez utóbbi két országban ugyanis az iparcikkek felvevőpiacainak elvesztése és a hazai kereslet csökkenése miatt nemcsak a nehézipar, hanem a könnyűipar termelési volumene is messze elmaradt az 1928. évi szinthez képest. Az agráripari országok közül elhúzódó ipari recesszióra került sor Lengyelországban, melynek magyarázata, hogy a falusi kistermelők a válság hatására egyre kevesebb iparcikket vásároltak, így nemcsak a belső kereslet csökkent, hanem megszűntek a hagyományos külső felvevőpiacok is. Megjegyzendő, hogy a termelési eszközöket gyártó iparágakkal szemben lényegesen kisebb mértékű volt a visszaesés mértéke a fogyasztási iparágak esetében. Magyarországon az ipari válság hatásai leginkább a nehézipar területén (vas, fémipar, gépgyártás és építőanyag-ipar) érvényesültek, amely az értékesítési piacok hiányától szenvedett. Ugyanakkor hazánkban a fogyasztási iparágak esetében – a nehéziparhoz képest – lényegesen kisebb volt a termelés volumenének visszaesése, sőt a válság éveit számos könnyűipari ágazat (textilipar, s ezen belül a bőripar, valamint a papír- és vegyipar) termelése gyors ütemben növekedett. A könnyűipar dinamikus fejlődése a protekcionista védővámokkal és a behozatali tilalmak bevezetésével magyarázható. Ezen intézkedések fő célja a fogyasztási cikkek piacán a külföldi áruk kiszorítása volt.

Végül a Balkán-államaiban az ipari válság hatásai csak késleltetetten érvényesültek és nem került sor elhúzódó recesszióra. Bulgáriában, Jugoszláviában és Romániában ugyanis az ipari kapacitások szűkössége miatt jelentősebb túltermelés nem alakulhatott ki, s mindhárom ország közös jellemzője, hogy a két világháború közötti időszakban az iparosodás kezdetleges fejlettségi szinten állt.

JEGYZETEK

1. Berend T. Iván (1987): Válságos évtizedek. A 20. század első fele közép- és kelet-történetének interpretációja. III. Bővített, átdolgozott kiadás. Magvető Kiadó. Budapest. 310. old.
2. Teichova, Alice (1985): Industry. In: The Economic History of Eastern Europe 1919-1975 (Ed. M C. Kaser–E. A. Radice) Vol. I. Clarendon Press. Oxford. 235. old.
3. Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Osiris Kiadó. Budapest. 247. old.
4. Teichova, Alice (1987): Die Tschechoslowakei 1918-1980. In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilja M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 609. old.
5. Berend T. Iván–Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 362. old.
6. Berend–Ránki (1976): Uo. 362.
7. Bachinger, Karl (1987): Österreich von 1918 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilja M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 530. old.
8. Palotás (2003): 247-248. old.
9. Szokolay Katalin (2006): Lengyelország története. Balassi Kiadó. Budapest. 176. old.
10. Palotás (2003): Uo. 301-302.
11. Kaposi (2012): Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 297–298 old.
12. Gulyás László (2009): A modern magyar gazdaság története Széchenytől a Széchenyi tervig. JATEPress Szegedi Egyetemi Kiadó, 123 old.
13. Honvári János (2005): Magyarország gazdaságtörténete Trianontól a rendszerváltásig. Aula Kiadó. Budapest. 66. old.
14. Gunst Péter (2006): Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989). Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 51. old.
15. Gunst (2006): Uo. 51.
16. Honvári (2005): 67-69. old.
17. Honvári (2005): Uo. 66.
18. Kaposi (2012): 298–299. old.
19. Berend–Ránki (1976): 359. old.
20. Palotás (2003): 369. old.
21. Hitchins, Keith (1994): Rumania 1866–1947. Clarendon Press. Oxford. 360. old.
22. Berend–Ránki (1976): 359. old.
23. Hitchins (1994) Uo. 360.
24. Berend–Ránki (1976): Uo. 359.
25. Palotás (2003): 248. old.
26. Juhász József (1999): Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó. Budapest. 43. old.
27. Palotás (2003): 441. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bachinger, Karl (1987): Österreich von 1918 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilja M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 521–562. old.
- Berend T. Iván–Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 341–376. old.
- Berend T. Iván (1987): Válságos évtizedek. A 20. század első fele közép- és kelet-történetének interpretációja. III. Bővített, átdolgozott kiadás. Magvető Kiadó. Budapest. 297–333. old.
- Gulyás László (2009): A modern magyar gazdaság története Széchenytől a Széchenyi tervig. JATEPress Szegedi Egyetemi Kiadó, 122–125. old.

- Gunst Péter (1996): Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989). Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 49–62. old.
- Hitchins, Keith (1994): Rumania 1866–1947. Clarendon Press. Oxford. 359–364. old.
- Honvári János (2005): Magyarország gazdaságtörténete Trianontól a rendszerváltásig. Aula Kiadó. Budapest. 65–70. old.
- Juhász József (1999): Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó. Budapest. 42–44. old.
- Kaposi Zoltán (2012): Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 271–304. old.
- Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Osiris Kiadó. Budapest. 226–260. old., 296–334. old., 364–396. old.
- Szokolay Katalin (2006): Lengyelország története. Balassi Kiadó. Budapest. 168–179. old.
- Teichova, Alice (1987): Die Tschechoslowakei 1918–1980. In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilja M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6. Klett-Cotta. Stuttgart. 601–622. old.
- Teichova, Alice (1985): Industry. In: The Economic History of Eastern Europe 1919–1975 (Ed. M. C. Kaser–E. A. Radice) Vol. I. Clarendon Press. Oxford. 222–323. old.